

Rimantas Balsys – daktaras, Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas, Baltų kalbotyros ir etnologijos katedros docentas.

Moksliniai interesai: etnologija, mitologija, folkloristika.

Adresas: H. Manto g. 84, LT-5808 Klaipėda (darbo).

Tel. (8 ~ 46) 398 503 (darbo).

El. paštas: rimantas.balsys@ku.lt

Rimantas Balsys – doctor, associated professor, Department of Baltic linguistics and ethnology, Dean of the Faculty of Humanities.

Scientific interests: ethnology, mythology, folklor.

Adress: H. Manto 84, LT-5808 Klaipėda (office).

Tel. (8 ~ 46) 398 503 (office).

E-mail: rimantas.balsys@ku.lt

Rimantas Balsys

Klaipėdos universitetas

KAI KURIOS MOTIEJAUS PRETORIJAUS HIPOTEZĖS IR JŲ INTERPRETACIJOS XX A. PABAIGOS – XXI A. PRADŽIOS MITOLOGŲ DARBUOSE

Anotacija

Šiame straipsnyje, remiantis žinomais rašytiniais šaltiniais, tautosaka, etnografiniais aprašymais, kalbos duomenimis, giminingų mokslo sričių tyrinėtojų pastebėjimais, pateikiamos iki šiol neaptartų arba ankstesniųjų tyrinėtojų prieštarigai vertintų dievybių (Miechutelė, Srutis, Tiklis, Siryčius / Šeryčius, Šluotražis, Žalius, Žėlius, Šulninis) charakteristikos.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: M. Pretorijus, J. Lasickis, dievybės, tautosaka, etimologija.

Abstract

This article, based on known written sources, folklore, ethnographic descriptions, linguistic data and observations by scholars in related fields of study, provides some descriptions of deities (Miechutelė, Srutis, Tiklis, Siryčius / Šeryčius, Šluotražis, Žalius, Žėlius, Šulninis) which have not been discussed until now or which have been the subject of controversial treatment by earlier scholars.

KEY WORDS: M. Pretorijus, J. Lasickis, deities, folklore, etymology.

Į v a d a s

Motiejus Pretorijus pagrįstai laikomas žymiausiu Prūsijos ir Lietuvos vakarinių žemių, taigi ir Mažosios Lietuvos istoriku, istoriografu, etnografu, mitologu (žr.: BRMŠ III, 106; Lukšaitė 1999, 9–83). Kita vertus, reikėtų pritarti Ingei Lukšaitėi, teigiančiai, jog nemažai M. Pretorijaus rekonstruotų pagoniškosios kultūros reiškinių liko sunkiai patikrinamos hipotezės (BRMŠ III, 102).

Rekonstruodamas prūsų (dažniausiai turimi omenyje ir lietuvių, žemaičių) panteonus, M. Pretorijus nevengė laisvų interpretacijų, liaudiškų etimologijų¹. Jo rekonstruoti, atkurti arba iš ankstesniųjų šaltinių perrašyti (su naujai priskirtomis funkcijomis) senieji dievai ir deivės tapo XX–XXI a. mitologų pirmuoju ir patikimu šaltiniu.

1 lentelė

Dievų vardai bei funkcijos J. Lasickio ir M. Pretorijaus darbuose

J. Lasickio (1582 m.) užrašytas teonimas	Funkcijos	M. Pretorijaus (XVII a. pab.) užrašytas teonimas	Funkcijos
Miechutelė (<i>Miechutele</i>)	Dažų dievybė	Meletėlė (<i>Melette</i>)	Mėlynos spalvos dievybė
Srutis (<i>Srutis</i>)	Dažų dievas	Srutis (<i>Srutis</i>)	Žalios spalvos dievas
Tiklis (<i>Tiklis</i>)	Žmonių pagalbininkas	Tiklis (<i>Tiklis</i>)	Javų dievas
Siryčius (<i>Siriczius</i>)	Žmonių pagalbininkas	Šeryčius (<i>Szericzius</i>)	Piemenų, šeriančių gyvulius, dievas
Šluotražis (<i>Szlotrazis</i>)	-	Šluotražis (<i>Szlotrazys</i>)	Vantos, pirties dievybė
		Žalius (<i>Zallus</i>)	Nesantaikos dievas
		Žėlius (<i>Zelus</i>)	Žolių augimo dievas
		Šulininis (<i>Szullinnijs</i>)	Dievas, valdantis šulinius

Apie kai kuriuos Jono Lasickio paminėtus ir M. Pretorijaus savaip pervadintus dievus arba paties M. Pretorijaus pirmą kartą paminėtus dievus

¹ Jau Pranas Skardžius 1954 m. pažymėjo, kad daug lietuvių dievų vardų, surinktų ir savaip perdirbtų iš ankstyvesniųjų šaltinių, pateikia M. Pretorijus (Skardžius 1954, 218–226).

(Bangpūtys, Vėjopatis, Bičbirbis, Drebkulis, Giltinė, Gota, Jaučių Baubis, Karvaitis, Ėraitis, Magyla, Skalsa, Biržulis / Beržulis, Prigirstytis / Gyrystis, Ligyčius / Lygėjus, Kelio dievas / Kelukis) jau rašyta (žr.: Balsys 2006, 284–286, 189–204, 224, 226–236, 161–166, 179–180, 263–268, 348–349, 355–356, 247–249). Kiti M. Pretorijaus raštuose pirmą kartą paminėti arba iš ankstesniųjų šaltinių paimti teonimai (Miechutelė, Srutis, Tiklis, Siryčius / Šeryčius, Šluotražis, Žalius, Žėlius, Šulninis) iki šiol tyrinėtojų dėmesio bemaž nesusilaukė.

Šiame straipsnyje, remiantis žinomais rašytiniais šaltiniais, tautosaka, etnografiniais aprašymais, kalbos duomenimis, giminingų mokslo sričių tyrinėtojų pastebėjimais, pateikiamos iki šiol neaptartų arba ankstesniųjų tyrinėtojų prieštaringai vertintų dievybių (Miechutelė, Srutis, Tiklis, Siryčius / Šeryčius, Šluotražis, Žalius, Žėlius, Šulninis) charakteristikos.

1. Miechutelė ir Srutis

1.1. Miechutelė

Šaltiniai. Pirmą kartą *Miechutele* paminėta Jono Lasickio. Teigiama, kad tai dažų dievybė, kurią lietuviai garbina miškuose ieškodami dažų vilnoms dažyti (BRMŠ II, 597). Vėliau ją (*Meletette*) mini ir Vilhelmas Martinijus, nepateikdamas, deja, be paties teonimo, jokios papildomos informacijos (BRMŠ III, p. 63). M. Pretorijus teigia, jog Meletėlė (*Meletette*) – „spalvų dievas, spalvotų žolių, kuriomis jie dažo savo marginius, t. y. savo darbines palaidines, tačiau iš tikrųjų tai mėlynos spalvos deivė“ (BRMŠ III, 260–261). Jokūbas Brodovskis šią deivę vadina *Mélettèle* ir priskiria jai spalvų deivės (*Farb Göttin*) funkcijas (BRMŠ IV, 29). Panašiai užrašyta ir Pilypo Ruigio bei Kristijono Gotlibo Milkaus žodynuose: *Melletē* – lietuvių pagonių spalvų deivė (BRMŠ IV, 42, 80). Tiesa, P. Ruigio žodyne greta Meletėlės – spalvų deivės – įdėtas ir žodis Meleta – žalias genys, kuris lesa bites ir medų (BRMŠ IV, 42). Reikėtų suprasti, jog P. Ruigys šiuos žodžius laiko giminingais.

Tyrinėjimai. Teodoras Narbutas teigia, jog Strutis ir Miechutelė – dievaitis su savo drauge, kurie globoja augalus, tinkamus amatams, ypač dažymui (Narbutas 1998, 167). Juzefas Ignacas Kraševskis bemaž pažodžiui kartoja T. Narbuto informaciją: „visus augalus, o ypač dažančiuo-

sius, saugojo Strutis ir Miechutelė, skinant augalus, toms dievybėms buvo lenkiamasi“ (LM I, 209). Kitame skyriuje J. I. Kraševskis Meletėlę priskiria prūsams, verčia (beje, šiek tiek abejodamas) į Mildelę ir tapatina ją su T. Narbuto sukurta lietuvių meilės, gėlių, pavasario deive Milda (LM I, 209).

Dar vėlesni tyrinėtojai J. Lasickio ir V. Martinijaus paminėtą dievybę siūlo skaityti kaip sudurtinį žodį Mėlių (t. y. mėlynų spalvų žolių) teta (Mannhardt 1936, 513; Jaskiewicz 1952, 89–90).

Prie gausių šio teonimo interpretacijų bei jų sklaidos prisidėjo ir pirmojo bei vėlesniųjų šaltinių vertėjai, atkūrę vienokias ar kitokias šio teonimo formas, nurodę tikėtinas šios dievybės funkcijas. Regina Koženauskienė knygoje „XI–XVIII a. prakalbos ir dedikacijos“ V. Martinijaus *Meletette* verčia Mėlių teta: „...ką Mėlių teta dovanos dar?“ (Koženauskienė 1990, 390). Tos pačios knygos komentaruose pažymima: „Mėlių teta (*Meletette*) – ne visiškai aiški dievybė“ ir apsiribojama komentaru, jog J. Lasickis mini panašią dažų (mėlio) dievybę, o G. Ostermejeris rašo apie Meletėlę – miškų ir sodų žalumos, spalvų deivę, jos vardą siedamas su meleta, t. y. žaliuoju geniu (Koženauskienė 1990, 615).

Tos pačios V. Martinijaus prakalbos vertėja Eugenija Ulčinaitytė atkuria Meletetės dievavardį: „... ir ką suteiks Meletetė“ (BRMŠ III, 63). Remdamasi Norberto Vėliaus pastabomis apie Meletėlę bei jau minėtos Reginos Koženauskienės spėjimais, komentaruose E. Ulčinaitytė aiškina, jog „*Meletetė* (Meletėlė, Mėlių teta) – žolių, dažų (mėlio) deivė“ (BRMŠ III, 64).

Juozas Jurginis, regis, pagrįstai kritikuoja žodyje *miechutele* ieškančiuosius kokios nors „tetos“ ir teigia, kad *miechutele* galėtų būti mažiškinė melžolės (*Isatis tinctoria*) forma – *melitete*. Šia žole, J. Jurginio teigimu, „senovėje moterys dažė mėlynai gijas“ (Jurginis 1969, 79).

Algirdas Julius Greimas siūlo aptariamąjį teonimą skaityti Meletėlė, o jos pavadinime išvelgti deminutyvinę meletos formą. Meleta – genių būrio paukštis raudonu pakaušiu. Taip dar vadinamas ir daug kalbantis žmogus (plepys) bei itin lipšnus žmogus (pataikūnas); iš čia ir meletuoti „plepėti“ (LKŽ VII, 1030). Etiologinėse sakmėse meleta apibūdinama kaip velnio galvijų sergėtoja: meleta pragano velnio gyvulius, velnias meta akmenuką ir pramuša jai pakaušį (žr.: Kerbelytė 2002, 36; BLS, Nr. 263; SIŠLSA, Nr. 364). Tačiau panašiai sakmėse aiškinamas ir lakštingalos raudonumas (Kerbelytė 2002, 37, 39).

A. J. Greimo pasiūlyta etimologija, regis, neišlaiko kritikos. Mat neišku, kaip J. Lasickio *Miechutele* galėtų virsti Meletėle. Dar mažiau tikėtina, kad meleta (žalioji, juodoji, pilkoji), šiaip jau nepasižyminti (išskyrus raudoną viršugalvį) itin ryškiais ir įvairiaspalvėmis plunksnomis, galėtų būti spalvų deivės ornitomorfinis pavidalas.

Norint išnarplioti painią *Miechutelės / Meletėlės* problemą, tenka grįžti prie pirmojo šaltinio – J. Lasickio veikalų, kurio informacija apie aptariamąją dievybę yra gana išsami ir labai skiriasi nuo vėlesniųjų, t. y. J. Lasickiu sekusiųjų, autorių informacijos.

2 lentelė

Miechutele / Meletette rašytiniuose šaltiniuose

Autorius, metai	Teonimas	Funkcijos
Jonas Lasickis (1582 m.)	<i>Miechutele</i>	Dažų vilnoms dažyti dievybė
Vilhelmas Martinius (1666 m.)	<i>Meletette</i>	–
Motiejus Pretorijus (XVII a. pab.)	<i>Meletette</i>	Mėlynos spalvos deivė

Dar kartą atkreiptinas dėmesys į tai, kaip šis teonimas J. Lasickio užrašytas ir kada į jį kreipiamasi. *Miechutelės* pirmasis dėmuo rodo čia esant skolinį iš slavų *miech* (rusų *mex* „gyvulio plaukai, kailis“). Juk kaip tik ieškant dažų vilnai, t. y. avies kailiui, J. Lasickio teigimu, ir kreipiamasi į šią dievybę. Kad lietuviai ir žemaičiai XVI a. nešiojo daug vilnionių rūbų liudija ir tas faktas, jog tuo metu minimi bent keli avis globojantys dievai, iki pat XX a. vidurio išliko daugybė įvairiausių tikėjimų, draudimų, burtų, turėjusių nulemti gerą avių prieauglį (žr.: Balsys 2006, 179–183).

Antrasis *Miechutelės* sandas sietinas su lietuvių telė „laumė“ (žr.: LKŽ XV, 1164). Tad paslaptingoji ir gan įvairių bei prieštarų interpretacijų, etimologijų susilaukusi *Miechutelė* galėtų būti kailių, tiksliau avies kailių (vilnų) dažymu, dažais besirūpinanti deivė (laumė?).

1.2. Srutis

Šaltiniai. Pirmą sykį *Srutį* (sykiu su *Miechutele*) 1582 m. paminėjo J. Lasickis. Teigiama, jog *Srutis* (*Srutis*) yra dažų dievas, garbinamas tų, „kurie miškuose ieško dažų vilnai dažyti“ (BRMŠ II, 597). M. Pretorijui *Srutis* jau tik „žalios spalvos dievas“ (BRMŠ III, 261).

Tyrinėjimai. Teodoras Narbutas J. Lasickio Srutį „perkrištijo“ į Strutį (Narbutas 1998, 167). Juo sekė ir J. I. Kraševskis teigdamas, jog dažančiuosius augalus saugojo dievai Miechutelė ir Strutis (LM I, 209). Hermanas Uzeneris bei Jonas Basanavičius, matyt, sekdami M. Pretorijumi, Srutį laiko žalios spalvos dievu (LM I, 428; LM II, 20).

Iki šiol tik Juozas Jurginis bei Vitore'as Pisanis mėgino paaiškinti Sručio kilmę. Pirmasis teigia, jog srutis yra ne kas kita kaip sruvažolė, sruvanosis (*achillea*), kartais dar vadinama kraujažole, kurią „valstiečiai vartoja vaistams“ (Jurginis 1969, 82).

O štai V. Pisanio manymu, J. Lasickis kažką bus supainiojęs, jei spalvų vilnoms dažyti dievą pavadino Sručiu, kuris kildintinas iš lietuvių *sruta* (LM III, 72). Matyt, V. Pisanui buvo žinomos tik įprastos žodžio *sruta*, *sruotos* reikšmės, kurios užfiksuotos ir Lietuvių kalbos žodyne: 1) skystas tvarto mėšlas; 2) šlapimas, 3) skystis, 4) nešvarumai (žr.: LKŽ XIII, 600).

Pažymėtina, jog V. Pisanis, pateikdamas Sručio etimologiją, buvo be maža visiškai teisus. Tiesiog jam nebuvo žinoma šiuo metu jau nebevertojama žodžio *sruta* reikšmė „žolės sultys“. Tokia šios leksemos reikšmė pateikta 1673–1701 m. rankraštyje *Clavis Germanico-Lithuana* (žr.: LKŽ XIII, 598). Žolių, augalų sultyse, kaip žinome, paprastai ir esama dažančiųjų medžiagų gliukozidų. Beje, dažų dievas (kaip ir daugelis kitų J. Lasickio minėtų dievybių) įamžintas Jurgio Pabrėžos žodyne. Vienur srute, kitur stručiu (matyt, sekant T. Narbutu) pavadintas *Phytolacca americana* – amerikinis augalas (amerikinė srutė), kurio uogų sultys vartojamos gėrimams dažyti (Dagys 1972, 24).

Tiek Sručio, tiek ir Miechutelės autentiškumas įmanomas, nes Lietuvoje gamtiniais dažais dažytų audinių fragmentų randama jau iš III–IV a. Taip dažyti linai, vilna, oda, kailiai. Nuo seno žinoma, kad ažuolo žievė nudažo ruda arba gelsvai pilka, beržo lapai – gelsvai žalia, dilgėlės šaknys – geltona, baltojo gluosnio žievė – ruda, juodalksnio žievė – rausvai geltona, klevo lapai – juoda, putino uogos – tamsiai raudona, rūgštynės – žalia spalvomis. Įvairių atspalvių galima išgauti minėtus augalus sumaišant. Beje, augalų sultimis ar nuovirais moterys dažydavo ir plaukus. Antai dilgėlių sultys plaukus patamsina, o ajero lapai ar šakniastiebiai, ramunėlių žolė ar žiedai – pašviesina (Šimkūnaitė 2001, 268–269).

3. Tiklis

Šaltiniai. Pirmasis Tiklį (*Tiklis*) mini J. Lasickis (kartu su kitais neaiškių funkcijų dievais), apibūdindamas jį kaip žmonių pagalbininką, į kurį reikia kreiptis (BRMŠ II, 595). M. Pretorijus jau teigia, kad „jie garbina dievą Tiklį (*Tiklis*) nuo *Tikku* – „aš nusiseku“; kad jiems nusisektų javai“ (BRMŠ III, 261). Simonas Daukantas iš Tiklio padarė deivę Tyklę, kuri, jo žodžiais, „visados tyliai laimino, be alaso, be tranksmo“ (LM I, 162). Jakobo Langės žodyne (1777 m.) minima Tikla – pagonių latvių sėkmės deivė, globojanti kūdikius, kad „sergėtų jų miegą ir ramybę“. Ta pati Tikla paminėta ir 1772 m. J. Langės žodyno latvių–vokiečių dalyje: „Tikla, pagonių latvių deivė, kuriai jie priskiria savo naujagimių kūdikių visą švankumą ir nešvankumą, dorybes ir ydas“. Greta nurodomas ir žodis, iš kurio minėtos deivės vardas turėtų būti kildinamas: latvių *tikls* lietuviškai būtų „skaistus, doras, tikęs, švankus“ (BRMŠ IV, 171–172, 189). Iš P. Langės žodyno paimtą medžiagą apie tariamai latviams žinomą deivę Tiklą pakartojo savo 1783 m. gramatikoje ir Gothardas Fridrichas Stenderis: „Tikla – sėkmės ir klestėjimo deivė, nuo kurios, senovės latvių manymu, priklausė jų vaikų dorybės ir ydos ir kurios jie šaukdavosi, kai vaikas darydavosi irzlus“. Pakartojama ir Tiklos etimologija – iš latvių *tikls* „tinkamas, dorybingas“ (BRMŠ IV, 208).

Tyrinėjimai. T. Narbutas šį dievą (rašo *Tiknis*), turėjusį atitinkamas pareigas slaptose apeigose, vadina paslaptinguoju, o jo vardas, T. Narbuto manymu, turėtų reikšti „tamsą, uždangą, aptemimą“ (Narbutas 1998, 201). Juozapas Jaroševičius J. Lasickio Tiklį „perkrikštija“ į Tikais (LM I, 131). H. Uzeneriui, sekusiam greičiausiai M. Pretorijumi, „Tiklys – gero augimo dievas“ (LM I, 427), J. Basanavičiui Tiklius, Tiklys – javų derliaus dievas (LM II, 19–21). Gintaras Beresnevičius mano, jog J. Lasickio paminėtą Tiklį galima sieti su latvių sėkmės ir klestėjimo deive Tikla (TLPRŽ, 182). Tačiau labiau įmanoma, jog kaip tik latvių Tikla bus pasiskolinta iš J. Lasickio Tiklio, nes tariamoji latvių deivė Tikla paminėta tik XIX a. J. Langės ir G. F. Stenderio, kurie, kaip žinome, daugelį prūsų ir lietuvių rašytiniuose šaltiniuose minimų dievybių priskyrė ir latviams. Greičiausiai Tiklą G. F. Stenderis bus nusižiūrėjęs iš M. Pretorijaus, nes sutampa nurodytos funkcijos. Tiesa, N. Vėlius linkęs manyti, jog J. Langė Tiklą paėmė iš Christiano Kelcho „Livonijos istorijos“ (žr.: BRMŠ III, 714–715), o šis –

iš J. Lasickio (žr.: BRMŠ IV, 163). Kad Tikla latvių autorių pasiskolinta iš J. Lasickio, mano ir Pēteris Šmitas (žr.: Šmitas 2004, 113).

Teonimas Tiklis kildintinas iš lietuvių *tiklus*, turinčio tokias reikšmes: a) ištikimas; b) doras, garbingas, taurus; c) ramus (LKŽ XVI, 253). Atsižvelgiant į teonimo etimologiją, Tiklis galėtų būti ramybės, santarvės, garbės reikalus tvarkantis dievas, gretintinas su J. Lasickio paminėtais Derintoju, Ligyčiumi (plačiau apie juos žr.: Balsys 2006, 385–386). Beje, Žemaitijoje (Kelmės rajone, Užventyje) yra ežeras Tyklis ir upė Tyklė (žr.: Vanagas 1998, 345; LE XXXI, 175), kurie greičiausiai taip pat kildintini iš lietuvių *tiklus*. Ar tarp šio ežero pavadinimo ir aptariamojo teonimo, be bendros kilmės, esama dar kokio nors ryšio, kol kas jokių duomenų nerasta.

4. Siryčius / Šeryčius

Šaltiniai. Siryčius (*Siriczius*) pirmą kartą paminėtas J. Lasickio greta kitų neaiškios kilmės ir funkcijų dievybių Salaus, Tiklio, Atlaibo ir t. t., kurie esantys „žmonių pagalbininkai, ir todėl į juos reikia kreiptis“ (BRMŠ II, p. 595). M. Pretorijus J. Lasickio informaciją kiek papildo, teigdamas, jog *Šeryčius* (*Sczericzius*) – „piemenų, kurie šeria gyvulius, dievas, nuo *Szeru* „aš šeriu“ (BRMŠ III, 261).

Tyrinėjimai. Atrodo, jog visi tyrinėtojai kaip patikimu šaltiniu naudojami M. Pretorijaus informacija. H. Uzeneris bei J. Basanavičius šį dievą priskiria piemenims ir vadina jį Šerinčiumi (LM I, 429, LM II, 20). Šio dievo autentiškumu neabejojo ir Viačeslavas Ivanovas bei Vladimiras Toporovas, kurie laikė jį piemenų dievu, maitinančiu bandą, ir, sekdami M. Pretorijumi, kildino šį teonimą iš lietuvių *šerti* (LM III, 356). Kiek kritiškesnis buvo J. Jurginis, teigęs, jog tai greičiau asmenvardis (*Sirus*, *Siraitis*, *Sirutis*) arba vietovės pavadinimas (Jurginis 1969, 82).

Akivaizdu, jog M. Pretorijus ne tik savaip perskaitė šį teonimą (*Šeryčius*), bet ir pats sugalvojo šiam dievui funkcijas bei vardo kilmę, nes jokių užuominų, kad skalviams ar nadruviams toks dievas būtų žinomas, M. Pretorijaus raštuose nėra. Atvirkščiai – aiškiai pasakyta, jog šis dievas vardis (kaip ir daugelis kitų) paimti iš J. Lasickio veikalo.

J. Lasickio užrašytas teonimas *Siriczius* gali būti perskaitomas įvairiai: Širyčius, Širinčius, Širinčius, Sirijus, Šeryčius, Šerinčius ir pan. Ne mažiau

ir tikėtinų šio teonimo kilmės variantų. Antai lietuvių širint „širyt“, širinti „šiūliotis, skraidyti“, šerė „šeriavilnė avis“, šerė „šerimasis, šeryba, liuoba“, šeriai „vilnos, plaukai“, šeris „šerė“ (LKŽ XIV, 647, 649, 653). Net kelio-lika reikšmių lietuvių kalboje turi žodis *šerys*: 1) stambus, standus kiaulės ar šerno plaukas, 2) šiurkštus, standus plaukas, 3) ketera, 4) gyvūno plaukas, 5) kailio, plaukų spalva, 6) ataudų siūlas su ašutu, 7) kraigas, šelmuo, 8) linų guba, krūvelė, 9) sustatytų miežių ar avižių pėdų eilutė, 10) pirmoji javų eilė šalinėje, kraunama varpomis aukštyne (LKŽ XIV, 653–654).

Esant tokiai gausai *Siricziaus* kilmės variantų, ne mažiau ir galimų šio paslaptingojo „žmonių pagalbininko“ funkcijų – nuo ryto darbus rikiuojančio (Širyčius, Širinčius) ar raginančio greitai visus darbus atlikti (Širinčius) iki gyvulių liuobos ar gyvulių plaukų, kailių dievybės (Šeryčius, Šerinčius).

5. Šluotražis

Šaltiniai. Pirmą kartą Šluotražį (*Szlotrazis*) mini J. Lasickis, priskirdamas jį žmonių pagalbininkams (BRMŠ II, 595). M. Pretorijus teigia, jog „Šluotražis (*Szlotrazys*) – dievas, tvarkantis lapuotas vantas, kuriomis jie naudojami pirtyse ir kurias labai brangina“ (BRMŠ III, 261).

Tyrinėjimai. T. Narbutas, o juo sekdamas ir J. Jaroševičius Šluotražį priskiria paslaptिंगoms dievybėms, „kurių nežinome nei paskirties, nei ypatybių“ (LM I, 131). J. I. Kraševskis pažymi, jog Šluotražis šiandien reiškia tik „seną šluotą“, tačiau J. Lasickio laikais tai galbūt galėjo būti „lietuvių sąšlavyno dievas“ (LM I, 207). Mikalojus Akelaitis peikė J. Lasickį, teigdamas, jog šis prikūrė begalę dievų, tarp jų ir Šluotražį (LM I, 247). Jam pritarė J. Jurginis, tvirtindamas, jog šluotražis „į dievus pateko greičiausiai todėl, kad raganos ant šluotražių į Šatriją sulekia“ (Jurginis 1969, 82). H. Uzeneris, matyt, rėmėsi M. Pretorijaus informacija, nes Šluotražį vadino sudievinta vanta (LM I, 428). T. Grinbergeris linkęs bent iš dalies pritarti J. Lasickiui, šluotražį laikydamas prietaro objektu ar įrankiu, nuo kurio, kaip ir nuo daugelio kitų daiktų, tebėra neatsiskykęs demonas arba dvasia (LM I, 438).

Regis, T. Grinbergeriui būtų galima pritarti. Šluota, šluotražis (beje, šluota vadinama ir vanta, o šluotražiu – suvanota vanta), taip pat vanta gana populiarūs XIX–XX a. pradžios tikėjimuose, magijoje, tautosakoje.

Šluotos ir senųjų mitinių būtybių ryšį rodo išlikę frazeologizmai: *dangaus šluota* – laumės juosta, vaivorykštė (FŽ 2001, 126); *laumės šluota*, *raganos šluota*, *velnio šluota* – medžių šakos, suaugusios į šluotą (FŽ 2001, 376, 558, 812).

Laumių ryšys su šluota paliudytas ir sakmėse apie šių mitinių būtybių apmainytus vaikus. Teigiama, jog laumės, atėjusios į pirkią, paima neseniai gimusį kūdikį, o į jo vietą padeda suvystytą šluotą, šluotos ražą. Sakoma, jog apmainytąjį, t. y. laumiuką, reikia mesti atgalia ranka į duris ir šis vėl pavirstąs šluota (žr.: Kerbelytė III, 168; Vėlius 1971, 102). Šluota gelbsti ir siekiant apsisaugoti nuo laumių: „Taipiau reikia staldo kerčioj šluotą padėti, tai ji ir nebeateinanti“ (TD III, 14).

Panašiai sakmėse bei tikėjimuose paliudytas ir raganos ryšys su šluota ar šluotražiu. Antai Šv. Jono naktį šluotas apžergusios į susirinkimus ant Šatrijos, Rambyno ar kokio kito Lietuvos kalno skrenda raganos (Vėlius 1971, 232). Šiuo raganų įnagiu pasinaudojus galima perimti svetimų karvių pieną. Reikia tik pasileisti plaukus ir pušinę apžergus tris kartus apjoti aplink kaimyno tvartą (būtinai prieš saulę), tą pušinę pro langą ar pro duris įmesti į tvartą ir pabėgti – tada pienas iš kaimyno karvių pereis į tavo karves (Balys 1993, 229). Panašiai elgiamasi ir norint perkelti derlių iš kaimyno lauko į savąjį: „reikia kaimyno lauke užkasti šluotą, tai tas laukas bus kaip su šluota iššluotas“ (Balys 1986, 138). Dar Šv. Jono vakarą ant šluotos įdomas vyras arba moteris gali laukuose susukti rugių varpas.

Ta pati šluota (atskirais atvejais ir raganos šluota) gelbsti norint apsisaugoti nuo kerų, apžavėjimų arba siekiant gero, nežolėto javų derliaus: „Reikia su šluotą apmušti tą kerėtoją, ir kerai nesuveiks“; „Kad kiaulės nenorėsti, o manai, kad jos yra apžavėtos, tad reik tą ėdalą trejetą sykių per seną šluotą pilti ir prie to sakyti: „Gers mano, pikts tavo!“ Tada reik tą ėdalą su tuom šluotražiu tre(je)tą sykių permaišyti ir tada kiaulėms ėsti paduoti. Tą šluotražį reikia po žiedą pakišti. Kad kokius tris sykius taip darysi, tad, sakoma, kiaulės arba paršeliai pradės ėsti“ (TD III, 12); „Saugantis negerų akių, raganos šluotomis apdaužomos kiaulės“ (FŽ 2001, 558); „Kad javai gerai derėtų ir būtų nepiktžolėti, reikia Joninių rytą, prieš saulėtekį nuogam ant šluotražio apjoti lauką“ (Balys 1986, 135).

Apibendrinant didesniąją dalį čia aptartų pavyzdžių, pažymėtina, jog šluotos panaudojimas susijęs su senosiomis vaisingumo, derlingumo apeigomis. Tikėtina, jog maginė šluotos galia galėjo rasti iš gamtos anomali-

jos – į krūvą suaugusių medžio šakų, t. y. amalo, kurio išskirtinumą senoje pasaulėžiūroje, ryšį su dievybėmis rodytų pats pavadinimas – raganos, laumės, velnio šluota – bei išlikęs pasakymas *amalais augti* – vešliai, greitai augti, tarpti (žr.: LKŽ I, 115), nes gausa, vešėjimas senajoje pasaulėžiūroje, kaip žinome, visada siejami su dievišku prielankumu, pagalba. Antai apie gausiai, vešliai sužėlusią pievą ar javų lauką sakoma: „Dievo sėta ir sėdėta“.

Panašiai galima kalbėti ir apie vantos mitologemą. Nors ir nėra tiksliai žinoma, kas pirmieji pirtyse pradėjo naudoti medžių ir šiaip įvairių augalų šakas, skirtingais amžiais daug rašyta apie subtilųjį vantų poveikį. Kaip žinome, keltai turėjo net savo medžių horoskopą, kuris išliko iki mūsų dienų ir yra gana artimas lietuviškajai pasaulėjautai. Juolab kad gydomosios įvairių medžių bei kitokių augalų savybės nuo seno lietuviams buvo žinomos ir naudotos liaudies medicinoje. Energetinį vantų poveikį žmogaus organizmui daug metų tyrinėja latvis Zieduonis Karklinis (Karkliniš). Bendrais bruožais skirtingas augalų vantų savybes aptarė Eugenija Šimkūnaitė, Rimas Kavaliauskas (Šimkūnaitė 2001; Kavaliauskas 2004).

Ritualinio elgesio pėdsakų galima įžvelgti ir išlikusiuose papročiuose, tikėjimuose, frazeologizmuose, kuriuose minima vanta, vanojimasis ar pati pirtis. Antai kylantis rūkas frazeologijoje vadinamas zuikio, kiškio ar laumės pirtimi (LKŽ X, 34); smarkus vėjas, viesulas pakyla kai „velniai eina į pirtį“ (FŽ, 815). Tikėta, jog „prieš šventą Joną raganos vanodavos ant raso“ (LKŽ XVIII, 116). Latvių liaudies dainose ir tikėjimuose gimdymas vadinamas Laimos pirtimi², o po laimingo gimdymo pirtyje Laimai aukodavo žiedą, pinigus, dažytus vilnonius siūlus, juosteles, vištą ar net avi³. Tokia auka, Janio Langijo duomenimis, vadinta pirtynomis (žr.: BRMŠ III, 702). Nustojus aukoti, pirtynomis imta vadinti vaišes kūdikiui gimus.

Prisimindavo latviai Laimą ir pirtyse perdamiesi. Teigiama, jog „išėinant iš pirties, ant plauto reikia palikti kaušelį ir vantą, kad Laima galėtų išsiperti“ (žr.: Šmitas 2004, 47). Gal dėl to ir lietuvių tikėta, jog vantų nevalia deginti, nes „jei vantą sudegysi, votimi kūną išmėtis“ (LKŽ XVIII, 120). Būta papročio nupertas vantas panaudoti ir šarvojant mirusįjį: „Van-

² Kad gimdymas pirtyje *Laimos pirtimi* vadintas ir Lietuvoje, yra rašęs Stasys Daunys (žr.: Daunys 1989, 140; Dundulienė 1999, 64). Deja, nei Lietuvių kalbos žodyne, nei Frazeologizmų žodyne *Laimos pirtis* gimdymo reikšme neužfiksuota.

³ Panašiai po sėkmingo gimdymo, A. Brandto, M. Pretorijaus, T. Lepnerio duomenimis, Laimai aukota ir Lietuvoje (žr.: BRMŠ III, 70; 319–321; 353–354).

tas deda supjaustę mirusiam po galvos, jei laidoja pirkiniame grabe“ (LKŽ XVIII, 120)⁴.

Čia aptarti tautosakos, magijos, frazeologijos pavyzdžiai rodo, jog šluota (šluotražis), vanta dar ir XIX a.–XX a. pirmojoje pusėje ypatingu laiku, t. y. per reikšmingesnes kalendorines, šeimos šventes, yra svarbūs apeigų elementai. Nepaisant to, klausimas, ar Šluotražis laikytinas autentiška dievybe, vis dar lieka neatsakytas. Aišku tik viena – vantų priežiūrą šiam dievui, remdamasis J. Lasickiu, priskyrė M. Pretorijus.

6. Žalius (*Zallus*)

Šaltiniai. Pirmasis mini M. Pretorijus: „Žalius (*Zallus*) – nesantaikos dievas“ (BRMŠ III, 261).

Tyrinėjimai. H. Uzeneris teigia, jog „dievui *Zallus* yra meldžiamasi kare“ (LM I, 429).

M. Pretorijaus informacija apie dievą Žalių itin menka, kad galėtume be didesnių abejonių pritarti H. Uzenerio interpretacijai. Juk karių, karo dievų pirmiausiai reikėtų laikyti Perkūną. Karo reikmėms auginamų žirgų dievą *Chaururari* yra minėjęs M. Strijkovskis, tad mažai tikėtina, jog būta ir dar vieno (lokalaus, sritinio) karo dievo. Karo dievų Žalius nelaikytinas ir dėl teonimo etimologijos. Žalius (*Zallus*) galėtų būti siejamas su lietuvių žala. Šis žodis turi kelias reikšmes: a) nuostolis, eibė; b) liga, negalia; c) ginčas. Iš šių reikšmių greičiausiai radosi ir vandens mikrobo pavadinimas (plg. vandens žala – nesveikas skysčių kaupimasis audiniuose arba ertmėse). Žodžiui žala giminingi žalas „žala“, žalauti „daryti žalą, kenkti“ Būtent šiomis reikšmėmis žodžiai žala, žalas, žalauti vartojami senuosiuose (XVI–XVIII a.) raštuose. Žodis žala dažnas ir XIX a. patarlėse: „Gali būti pelnas, gali būti žala“; „Ir čia mala, ir ten kala, bet tik visiems tektų žala“; „Žalą už žalą, akį už akį“ (žr.: LKŽ XX, 95).

Kaimo bendruomenėje didžiausia žala, kurią vienas kitam šalia gyvenantys galėjo padaryti, – netyčia suleisti gyvulius į kaimyno daržus, javus, vasarojus; nužiūrėti (nuraganauti) gyvulius, pasėlius ir t. t. Antai sakoma: „Tavo karvė man daug žalos padarė – pusę daržo išėdė“. Dėl to paprotinėje

⁴ Šis paprotys gali būti siejamas ir su tikėjimu, jog po mirties vėlės per svarbesnes metines šventes (dažniausiai rudenį, žiemą) lankosi pirtyse. Antai Dionysijus Fabricijus rašo, jog lapkričio mėnesį mirusiems proseniams iškūrena pirtį bei padeda ten maisto ir gėrimų (žr.: BRMŠ III, 573).

teisėje iki pat XX a. pradžios išliko taisyklė, teigianti, jog kiekvienas asmuo turi atlyginti žalą ir nuostolius, padarytus dėl jo kaltės.

Peršasi išvada, jog Žalius (jei laikysime jį autentišku dievu) galėjo būti dievas, saugantis visą valstiečio ūkį – galvijus, užsėtus laukus ir pačius žmones nuo galimos žalos, t. y. nuostolių, ligos, ginčų, kerėjimų, o per tai – ir nuo nesantaikos. Visa, kas pasakyta, gali būti priimtina tik su sąlyga, jog dievas Žalius nėra M. Pretorijaus sukurtas kaip opozicija J. Lasickio ir jo paties aprašytajam Ligyčiui / Lygėjui – santaikos ir teisėtumo dievui (žr.: Balsys 2006, 385–386).

7. Žėlius (*Zelus*)

Šaltiniai. Pirmasis mini M. Pretorijus: „Žėlius (*Zelus*) – kad žolės gerai augtų, nuo *Zelu* – „aš žaliuoju“ (BRMŠ III, 261).

Tyrinėjimai. Tyrinėtojų dėmesio iki šiol mažai tesusilaukė. Tik H. Uzeneris neabejojo dievo *Zelus* autentiškumu, teigdamas, kad šis „pievas želdino“ (LM I, 427). Jam pritarė J. Basanavičius, sakydamas, kad Žėlius suteikia pievoms žalumo (LM II, 19). V. Ivanovas bei V. Toporovas, matyt, sekdami M. Pretorijumi, kildino šį teonimą iš lietuvių *želti*, *žolė* ir laikė jį dievybe, padedančia augti žolėms (LM III, 356).

Prisimintina, jog „Sūduvių knygelės“ (1520–1530 m.) duomenimis, lapus ir žolę augina prūsų dievas Pergrubrius (žr.: BRMŠ II, 144–145; Balsys 2006, 56–62). Tad tikėtina, jog Žėlius (*Zelus*) ir yra senojo prūsų dievo Pergrubriaus atitikmuo XVII a. pabaigos skalvių ir nadruvių tikėjimuose. Fragmentiškas jo paminėjimas šaltiniuose, t. y. tik M. Pretorijaus veikale, aiškintinas krikščioniškojo šv. Jurgio – gyvulių, pavasarinio gamtos prisikėlimo, pirmojo arimo ir kitų žemės darbų pradžios globėjo – garbinimo įsigalėjimu kaip tik nuo XVII a. pabaigos. Kad šv. Jurgis perėmė žolės, tiksliau – pievų priežiūrą, liudija išlikę tikėjimai: „Kad pievos gerai želtų, reikia šv. Jurgio rytą apgrabot jas atbulu grėbliu“ (Balys 1986, 212); „...per Jurgį Dziewas adaro savo kluonų“ (VRLP, 510), t. y. lauke jau ima želti žolė. Liaudies dainose Jurgio taip pat prašoma „atrankinti žemę ir paleisti žolę“ (žr.: LLDK DD KAD, 291):

Jurja, paimk raktus,
Jurja, paimk raktus,

Jurja, atrakink žemį,
Jurja, atrakink žemį,

Jurja, išlaidž žalaį,
Jurja, išlaidž žalaį.

(VRLP, 747)

Teonimas Žėlius (*Zelus*), kaip jau minėta, kildintinas iš veiksmazodžio *želti*, kuris lietuvių kalboje dažniausiai vartojamas šiomis reikšmėmis: a) augti žaliuojant, žaliuoti; b) dygti daigams, augalams, žolei (žr.: LKŽ XX, 283). Taigi Žėlius galėjo būti ne tik pievų, bet ir daržovių, sodų derlumui bei vaisumui besirūpinantis dievas.

8. Šulininis

Šaltiniai. M. Pretorijus: „Šulininis (*Szullinnijs*) – valdantis šulinius“ (BRMŠ III, 261).

Tyrinėjimai. Iš visų tyrinėtojų iki šiol tik H. Uzeneris yra atkreipęs dėmesį į šį Pretorijaus paminėtą dievą, tardamas, jog „ir šulinys buvo pakankamai svarbus, kad jį globotų dievaitis *Szulinys*“ (LM I, 426).

Tradicinėje kaimo kultūroje šulinys ilgą laiką buvo, o kai kam galbūt ir tebėra viena iš sakralių sodybos vietų. To sakralumo pėdsakų yra išlikę kalendorinėse (Kūčių – Kalėdų, Velykų, Joninių), šeimos (gimtųjų, vestuvių) švenčių apeigose, pasakose, padavimuose, dainose, smulkiojoje tautosakoje (plačiau žr.: Balsys 2000, 94–99; Vyšniauskaitė). Šulinys taip pat susijęs su mirusiųjų pasauliu. Kad pasakose įstumta ar įkritusi į šulinį našlaitė (podukra) atsiduria kitame (pomirtiniame) pasaulyje, pakankamai argumentuotai yra įrodę A. Seselskytė, N. Vėlius, G. Beresnevičius (Seselskytė 1985, 66–67; Vėlius 1987, 172–173; Beresnevičius 1990, 103–105).

Dabartinės Lietuvos teritorijoje, remiantis paskutiniaisiais archeologų kasinėjimais, šuliniai žinomi nuo pirmojo tūkstantmečio po Kristaus vidurio (Salatkienė 1994, 64–73). Vienas tokių šulinių atkastas Lieporių gyvenvietėje (pietiniame Šiaulių miesto pakraštyje). Tai 4,65 metro gylio, 1,35 metro ilgio ir 0,62–0,7 metro pločio šulinys su išlikusia apie 2,45 metro aukščio medine konstrukcija. Šulinyje rasti ir keturi iš liepos žievės pasiūti kibirėliai. Šulinio gylis ir jame sukritę kibirėliai leidžia manyti, jog

būta ir kokios nors antžeminės konstrukcijos vandeniui semti (Salatkienė 1994, 67–70).

Taigi šulinius mūsų protėviai mokėjo išsikasti dar gerokai iki krikščionybės. Tiesa, apie senosioms religinėms apeigoms naudotus įvairius šulinius žinių randame tik XVII a. pabaigos rašytiniuose šaltiniuose. Antai M. Pretorijus, remdamasis Jonu Bretkūnu (o šis žinias teigia ėmęs iš pirmojo prūsų vyskupo Kristijono kronikos), užsimena apie prie Romovės ažuolo buvusį šulinį, „kurio vandenyje buvę tiek sieros, jog įkištas užgesęs nuodėgulis tuojau užsidegdavo“ (BRMŠ III, 247). Ši, kad ir nedidelė informacija leidžia manyti, jog toks šulinys naudotas toli gražu ne vandeniui semti, o ritualiniais tikslais – galbūt uždegant aukojimo ugnį ar netyčia užgesusią amžinąją ugnį, kuri, pasak XVI a. kronikų autorių, Romovėje nuolat buvo kūrenama.

Kitą informaciją apie ritualinę šulinių paskirtį randame 1695 m. „Livonijos istorijoje“: „...man buvo parodytas ne vienas užkastas šulinys, į kuriuos jie kadaise aukodami ką nors įmesdavę, kai prašydavę lietaus“ (BRMŠ III, 715). Regis, kad ir šie šuliniai pagal tiesioginę jų paskirtį, t. y. vandeniui semti, nebuvo naudojami, o atliko apeiginę funkciją siunčiant aukas dievams (vandenį globojančiam dievui?) užėjus sausras. Šios apeigos pėdsakų burtų, tikėjimų pavidalu išliko iki pat XX a. vidurio: kai užaina sausra, moterys pila į šulinį aguonų, kad būtų smulkus lietus, kitur aguonas beria į tris šulinius ir dar per vestuvinį žiedą, dar kitur – į devynis šulinius mesdavo po tris debesylų lapus (Balys 1948, 40).

Įdomus tikėjimas XVII a. užrašytas M. Pretorijaus Mažojoje Lietuvoje. Čia tikėta, kad marti, „vedama pro vartus ar aptvarus, turi vis ką nors numesti, taip pat prie šulinio, iš kurio semtu vandeniui jai nevalia praustis tą dieną, kada su jaunikiu gulėjo“ (BRMŠ III, 317). M. Pretorijaus ir kitų šaltinių liudijimu, į naujus (vyro) namus įvesdinama nuotaka turi paaukoti prie visų trobesių: „...jaučių tvarte marti padeda ant slenksčio pinigų, taip pat daržinėje, arklių tvarte ir kiaulidėse, o avidėje deda juostą, karvidėje – nuometą, t. y. skarą, kokias jos dėvi vietoj kepuraitės. Į jaują ji uoliai įmeta pyragą; prie kitų trobesių gali dėti, ką norėdama...“ (BRMŠ III, 317). Panašūs papročiai, t. y. nuotakai apeiti visas ūkio patalpas – trobą, sandėlius, pirtį, tvartus, šulinį, daržą ir visur numesti po truputį pinigų, XVII a. dar žinomi ir latviams. Jei nuotaka to nepadarytų, Pauliaus Einhorno liudijimu, ji „niekada nerastų laimės ir sėkmės“ (BRMŠ III, 634).

Rašytinių šaltinių informacija, tradicinio laikotarpio šeimos ir kalendorinių švenčių papročių aprašymai, tautosakiniai duomenys rodo šulinio išskirtinumą lietuvių kultūroje, tad ir Šulininio – šulinių globėjo ar šulinyje reziduojančio dievo – autentiškumas laikytinas įmanomu.

Apibendrinant pažymėtina, jog M. Pretorijus nevengė laisvai perpasakoti, interpretuoti J. Lasickio užrašytą informaciją, priskirdamas jo paminėtiems ir išsamiau neapibūdintiems dievams įsivaizduojamas funkcijas ar net pakeisdamas patį teonimą (žr. 1 lentelę). Kitas vertus, M. Pretorijaus pirmą kartą paminėtos dievybės Šulninis, Žėlius, Žalius hipotetiškai leidžia teigti, jog senosios baltų religijos nuosmukis, t. y. baltų dievų, minėtų XIII–XVI a. rašytiniuose šaltiniuose, funkcijų skilimas ir smulkių, vietinių, sritinių dievų radimosi procesas XVII a. pabaigoje dar nebuvo pasibaigęs. Toks itin siaurų funkcijų dievybių radimosi procesas, besitęsiantis ir XVII a., iš dalies liudija J. Lasickio XVI a. suminėtų ir iki šiol vis dar prieštaringai vertinamų dievybių autentiškumo naudai.

Literatūra

- Balys 1993 – Jonas Balys. *Lietuvių kalendorinės šventės. Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius.
- Balys 1948 – Jonas Balys. *Lietuvių tautosakos skaitymai*. T. I – II. Tiubingenas.
- Balys 1986 – Jonas Balys. *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai. Lietuvių liaudies tradicijos*. Silver Spring.
- Balsys 2006 – Rimantas Balsys. *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Beresnevičius 1990 – Gintaras Beresnevičius. *Dausos*. Klaipėda: Gimtinė, Taura.
- Dagys 1972 – J. Pabrėžos gyvenimas ir darbai. *Jurgis Pabrėža (1771–1849)*. Vilnius.
- Daunys 1989 – Stasys Daunys. *Pirties papročiai. Dieveniškės*. Vilnius.
- Dundulienė 1999 – Pranė Dundulienė. *Senieji lietuvių šeimos papročiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Greimas 2005 – Algirdas Julijus Greimas. *Lietuvių mitologijos studijos*. Vilnius: Baltos lankos.
- Jaskiewicz 1952 – Walter Charles Jaskiewicz. *A Study in Lithuanian Mythology: Juan Łasicki's Samogitian Gods. Studi Baltici*. T. 1(9).
- Jurginis 1969 – Juozas Jurginis. *Paaiškinimai. Jonas Lasickis. Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*. Parengė Juozas Jurginis. Vilnius.
- Kavaliauskas 2004 – Rimas Kavaliauskas. *Gera pirtis. Pirmoji jūsų knyga apie pirtį*. VšĮ „Pirties akademija“.
- Kerbelytė 2002 – Bronislava Kerbelytė. *Lietuvių liaudies pasakų repertuaras*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Koženauskienė 1990 – Regina Koženauskienė. *XVI–XVIII amžiaus knygu prakalbos ir deikacijos*. Vilnius.

- Mannhardt 1936 – Wilhelm Mannhardt. *Letto-Peussische Götterlehre*. Riga.
- Lukšaitė 1999 – Ingė Lukšaitė. Matas Pretorijus – Prūsijos kultūros istorikas. Gyvenimas, veikla ir mokslinė kūryba. *Matas Pretorijus. Prūsijos įdomybės arba Prūsijos regykla*. T. I. Sudarė I. Lukšaitė. Vilnius.
- Narbutas 1998 – Teodoras Narbutas. *Lietuvių tautos istorija*. T. I. Vilnius.
- Salatkienė 1994 – Birutė Salatkienė. Lieporių gyvenvietės tyrinėjimai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais*. Vilnius.
- Seselskytė 1985 – Adelė Seselskytė. *Lietuvių stebuklinės pasakos apie pamotę ir podukrą*. Vilnius.
- Skardžius 1954 – Pranas Skardžius. Lietuvių mitologiniai vardai. *Aidai*. Nr. 5.
- Šimkūnaitė 2001 – Eugenija Šimkūnaitė. *Gyvenimo receptai*. Vilnius.
- Šmitas 2003 – Pėteris Šmitas. *Latvių mitologija*. Vilnius: Aidai.
- Vanagas 1981 – Aleksandras Vanagas. *Lietuvių hidronimų žodynas*. Vilnius: Mokslas.
- Vėlius 1987 – Norbertas Vėlius. *Chtoniškas lietuvių mitologijos pasaulis: folklorinio velnio analizė*. Vilnius: Vaga.
- Vėlius 1971 – Norbertas Vėlius. *Mitinės lietuvių sakmių būtybės. Laimės. Laumės. Aitvarai. Kaukai. Raganos. Burtininkai. Vilkčiai*. Vilnius: Vaga.
- BLLS – *Lietuvių liaudies sakmės 1*. Kaunas: A. S. Lituaniistikos instituto Lietuvių tautosakos archyvas, 1940.
- BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. T. I–IV. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1996–2005.
- FŽ – *Frazeologijos žodynas*. Vilnius, 2001.
- JSD – *Lietuviškos svotbinės dainos, užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos*. T. I–II. Vilnius, 1955.
- LDKKG – *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas. Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija*. Sudarė ir parengė Algirdas Baliulis ir Elmantas Meilus. Vilnius, 2001.
- LE – *Lietuvių enciklopedija*. T. I–XXVII. Boston, 1953–1985.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*. T. I–XX. Vilnius, 1956–2002.
- LLDK DD KAD – *Lietuvių liaudies dainų katalogas*. Vanda Misevičienė. Darbo dainos, kalendorinių apeigų dainos. Vilnius, 1972.
- LM – *Lietuvių mitologija*. T. I–III. Parengė Norbertas Vėlius. Vilnius, 1995–2003.
- LPTK – Bronislava Kerbelytė. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*. T. I–III. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999–2002.
- SK – *Sapnų kalba*. Vilnius, 1997.
- SIŠLSA – *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai*. Surinko Matas Slančiauskas, parengė Norbertas Vėlius ir Adelė Seselskytė. Vilnius: Vaga, 1975.
- SLS – *Senasis lietuvių sapnininkas*. Panevėžys, 1999.
- TD – *Tautosakos darbai*. T. I–VII. Kaunas: Lietuvių tautosakos archyvo leidinys, 1935–1940.
- TLPRŽ – Beresnevičius G. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius: Aidai, 2001.
- VRLP – *Vėlykų rytų lelija pražydo. Verbų sekmadienio, Vėlykų, Jurginių papročiai ir tautosaka*. Parengė Nijolė Marcinkevičienė, Loreta Sungailienė, Audronė Vakariniene. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2006.

SOME HYPOTHESES OF M. PRETORIJUS AND THEIR INTERPRETATION IN WORKS BY MYTHOLOGISTS IN THE LATTER HALF OF THE 20TH CENTURY AND THE BEGINNING OF THE 21ST

Summary

In reconstructing the pantheons of the Prussians, Lithuanians and Samogitians, M. Pretorijus was not adverse to free interpretation and folk etymologies. Often, the old gods and goddesses he reconstructed, rediscovered or revised from earlier sources became both primary and reliable sources for scholars of mythology in the 20th and 21st centuries.

This article, based on known written sources, folklore, ethnographic descriptions, linguistic data and observations by scholars in related fields of study, provides some descriptions of deities which have not been discussed until now or which have been the subject of controversial treatment by earlier scholars.

1. Miechutelė. *Miechutele* was first mentioned by Jonas Lasickis. It is said that this is a deity of dyes whom Lithuanians worship when looking in the forests for dyes to dye wool. She (*Meletette*) is mentioned later as well by Vilhelmas Martinijus. M. Pretorijus claims that Meletėle (*Meletette*) is “the god of colors, colored grasses and plants which they use to dye their clothes, i.e. their tunics, but actually this is the goddess of the color blue”.

The first element of Miechutelė shows a borrowing from the Slavic *miech* (Russian *мех* “animal hair, fur”). The second component of the name Miechutelė is to be sought in the Lithuanian *telė* (witch). It turns out that the mysterious Miechutelė, subject to such controversy and a variety of interpretations and etymologies, is the goddess (or witch?) concerned with dyes and the dying of fur, more precisely of sheep fur (wool).

2. Srutis. Srutis (together with *Miechutele*) is first noted in 1582 by Jonas Lasickis. It is said Srutis is the god of dyes worshipped by “those seeking dyes in the forests to dye wool”. For M. Pretorijus Srutis is merely “the god of the color green”.

Up till the present time, only Vitore Pisani has attempted to explain the origin of Srutis. He believes Lasickis was confusing matters if he called the

god of colors of dyes for wool *Srutis*, derived from the Lithuanian *sruta*. It seems Pisani was acquainted only with the common meanings of the word *sruta*, as given in the Dictionary of the Lithuanian Language: 1) liquid stable manure, 2) urine, 3) a liquid, 4) filth.

It's notable that Pisani in providing the etymology of *Srutis* was almost completely correct. He simply didn't know a meaning of *srutis* which dropped out of common usage at that time, "grass or plant juice". The juices of grasses and plants commonly contain the glucosides of materials used in dying.

3. Tiklis. Jonas Lasickis first mentions Tiklis in 1582 (together with other deities of unknown function), characterizing him as a helper of men whom must be called upon. M. Pretorijus claims that "they worship the god Tiklis from Tikku: "I am succeeding", so that they would have a successful crop".

The theonym Tiklis comes from the Lithuanian *tiklus*, with the following meanings: a) loyal; b) moral, honorable, noble; c) calm. In light of the etymology of the theonym, Tiklis could have been a god governing matters of honor, fidelity and peace, comparable to *Derintojas* and *Ligyčius* first mentioned by Lasickis.

4. Siryčius / Šeryčius. *Siryčius* (*Siriczius*) was first mentioned by Lasickis in 1582. It's claimed he renders aid to men and so must be called upon. M. Pretorijus adds a little to Lasickis information, claiming *Šeryčius* (*Sczericzius*) "is the god of herders who feed their animals, from Szeru: 'I feed / give fodder'".

5. Šluotražis. First mentioned by Jonas Lasickis in 1582, he describes *Šluotražis* (*Szlotrazis*) as a human benefactor. M. Pretorijus says that "*Šluotražis* (*Szlotrazys*) is a god governing the leafy twigs which they use in saunas and hold much dear".

6. Žalius. M. Pretorijus first mentions as: "*Žalius* (*Zallus*) – the god of discord / strife".

Žalius could be related to the Lithuanian word *žala*. This word has several meanings: a) damage, loss; b) disease, disability / powerlessness.

7. Žėlius. M. Pretorijus gives first citation: "*Žėlius* (*Zelus*) – so that the grass and plants would grow well, from *Zelu* – "I turn green".

In Lithuanian the verb *želti* is usually used with the following meanings: a) to grow becoming green, to turn green; b) the sprouting of seeds,

plants, grass; c) to become overgrown with grass and plants, to grow high (of grass and plants); to overgrow a beard, hair. Thus, Žėlius could have been more than the god of grasses and herbs of the fields exclusively; he might also have been the god of all growth (crops, vegetables, gardens, sheep wool).

8. Šulininis. M. Pretorijus cites first: “Šulininis (*Szullinnijs*) – governing wells”.

In traditional rural farming culture the well was long a sacred site. Traces of that sacredness have been preserved in holiday (Christmas Eve–Christmas, Easter, Midsummer’s Eve) and family (births and weddings) rituals, in fairytales, traditions, song and local folklore. Gods, goddesses and spirits customarily inhabit these kinds of distinct farm sites. For these reasons Šulininis should be considered a substantiated, authentic god.